

Litevci
u moře
Laptěvů

Dalia
Grinkevičiūtė

argo

Dalia Grinkevičiūtė
LITEVCI U MOŘE LAPTĚVŮ

Z litevského originálu *Lietuviai prie Laptevų jūros*,
vydaného nakladatelstvím Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla
ve Vilniusu roku 2015, přeložily a předmluvou opatřily
Anna Sedláčková a Inese Pintāne.

Redigovala Naďa Dřizga.

Odpovědná redaktorka Hana Zahradníková.

Jazyková konzultace Miroslav Tomek.

Korektura Soňa Čapková.

Obrazový doprovod upravil Michal Janata, Studio Marvil.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Přebal s použitím fotografie poskytnuté Muzeem okupace a boje
za svobodu Litevského střediska pro výzkum genocidy a odboje,
grafickou úpravu a sazbu vytvořila Daniela Danielová.

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3,
argo@argo.cz, www.argo.cz, roku 2025
jako svou 5949. publikaci.

Vytiskla tiskárna TNM.

První vydání.

ISBN 978-80-257-4847-3

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod Kosmas

Sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

Tel.: 226 519 383

E-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v přátelském
internetovém knihkupectví www.kosmas.cz.

Předmluva

V noci z 13. na 14. června 1941 zahájil Sovětský svaz v Litvě, stejně jako v dalších pobaltských státech – Estonsku a Lotyšsku – rozsáhlé deportace. Během následujících několika dní bylo přibližně 18 000 Litevců násilně vystěhováno ze svých domovů a převezeno do odlehlých oblastí Sibiře. Tyto masové deportace cílily na civilní obyvatelstvo a týkaly se mužů, žen i dětí bez rozdílu. Deportace byly součástí širší politiky sovětizace pobaltských států, které byly násilně připojeny k Sovětskému svazu v roce 1940 po tajném dodatku paktu Ribbentrop-Molotov mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem podepsaným roku 1939. Bez jakéhokoliv vysvětlení nebo odpovědi na to, na jak dlouho musí opustit své domovy a kam budou odvezeni, byli lidé násilně nahnáni do přeplněných dobytčích vagónů, často bez jídla a pití. Mezi deportovanými byli intelektuálové, představitelé veřejného života, pedagogové, vědci, odborníci a další osoby, které byly společně se svými rodinami vnímány jako potenciální hrozba pro sovětský režim. Cíl této politiky byl trojí: zničit národní identitu pobaltských národů, umlčet jakékoli autonomní myšlení a eliminovat možnost odporu. Druhá velká deportace proběhla v březnu 1949 v reakci na odmítnutí kolektivizace a zasáhla především ženy a děti,

ze všech pobaltských států bylo celkem odvečeno téměř 100 000 lidí (z Litvy přes 30 tisíc osob). Deportovaní ztratili právo na svobodný pohyb a byli nuceni vykonávat těžké práce v nelidských podmínkách.

Mezi vyhnanci na Sibiř byla i čtrnáctiletá Litevka Dalia Grinkevičiūtė z Kaunasu. Odvedena byla společně se svou matkou a bratrem Juozasem, její otec byl od zbytku rodiny oddělen. Jejich cesta, která trvala několik měsíců a zahrnovala četné zastávky, je zavedla do nejvzdálenějších koutů Sibiře. Následujících šest let tam Dalia strávila tvrdou manuální prací v nelítostných podmínkách sibiřského podnebí, před níž vyhnancům skýtaly ochranu jen vlastnoručně postavené dřevěné boudy. Kromě hladu, zimy a nemocí museli čelit i neustálé šikaně ze strany sovětských nadřizených.

Během let 1947–1948, kdy tito lidé postupně získávali možnost přestěhovat se do jiných oblastí, dostala také Dalia povolení studovat na vysoké škole v Jakutsku a stát se lékařkou. Její těžce nemocná matka s ní nesměla odcestovat, i přesto však nepozorovaně nastoupila na parník, aby mohly zůstat spolu. Během cesty však byla odhalena. Tajná policie zabavila Dalie doklady a obratem ji poslala do uhelného dolu, aniž by jí umožnila se s matkou rozloučit. Když byla později těžba v dole přerušena, směla se Dalia vrátit za matkou do Jakutsku. V závěru života si Daliina matka přála ještě jednou spatřit svou vlast a odejít z tohoto světa v Litvě. V únoru 1949 proto uprchly obě ženy ilegálně, bez jakýchkoli dokladů, z Jakutsku přes Moskvu až do Litvy,

což je vzdálenost srovnatelná s cestou z Prahy do Tokia. Když na ně sovětské úřady vydaly zatykač, musely se skrývat u přátel a příbuzných. V obavách z odhalení se Dalia se smrtelně nemocnou matkou nikdy nezdržovala dlouho na jednom místě. Matčin zdravotní stav se postupně zhoršoval a na jaře roku 1950 zemřela. Dalia pak v domě svých rodičů v Kaunasu vykopala ve sklepech díru a matku tam tajně pohřbila. V letech 1949–1950, kdy nelegálně pobývala v Litvě, začala tehdy dvaadvacetiletá Dalia zapisovat své zážitky a popisovat lidi, které potkala během deportace. Protože spěchala a věděla, že po ní policie pátrá, schovala nedokončené zápisky do zavařovací sklenice a zakopala je na zahradě. Vzpomínky končí náhle, v období let 1942–1943. Zápisky se podařilo ukrýt doslova na poslední chvíli, protože v roce 1950 byla Dalia znovu zatčena a poté internována v pracovním táboře Unžlag u Nižního Novgorodu.

V létě roku 1956 dostala Dalia povolení se do Litvy vrátit, a tam pak začala studovat na Kaunaském lékařském institutu. V sovětské Litvě následně pracovala jako lékařka v nemocnici v městečku Laukuva. Tamější úřady považovaly bývalou vyhnankyni za nepohodlnou osobu a v roce 1974 jí zakázaly vykonávat lékařskou praxi. Po této události začala Grinkevičiūtė sepisovat své paměti podruhé, tentokrát ve zkrácené podobě. Tento soubor později dostal název *Litevci u moře Laptěvů*. Rukopis nově sepsaných pamětí byl následně tajně předán ruským disidentům, konkrétně obhájkyni lidských práv Jeleně Bonner a fyzikovi Andreji

Sacharovovi, nositeli Nobelovy ceny za mír. Díky nim byly paměti poprvé publikovány v roce 1979 v rámci disidentské edice *Pamjať* (Paměť), následujícího roku vyšly i v Paříži. Současně se text rozšířil prostřednictvím litevského exilového tisku v USA. Dalia Grinkevičiūtė zemřela ve věku šedesáti let v roce 1987. Souhrnného vydání všech svých pamětí se nedožila. Ještě v roce 1987 však předala rukopis přepracovaných poznámek známému litevskému spisovateli Justinasi Marcinkevičiusovi, který se po jejich přečtení přiklonil k názoru, že je text za tehdejšího politického klimatu nevhodný k vydání. Vydán byl až o rok později v roce 1988 v prvním čísle samizdatového časopisu *Sietynas* (pod názvem *Atsiminimai*, Vzpomínky) a v červencovém čísle oficiálního časopisu Svazu spisovatelů *Pergalė* (Vítězství), kde vyšel poprvé pod názvem *Litevi u moře Laptėvų* (na návrh spisovatele Kazyse Saji). Vydání této publikace se časově shoduje s obnoveným litevským národním hnutím, které od roku 1988 nabývalo na síle.

Pro plné pochopení předkládaného textu je nutné uvědomit si nejen společensko-historický kontext, ale také podmínky, ve kterých autorka psala. Dalia Grinkevičiūtė žila pod obrovským tlakem a čelila akutnímu psychickému vypětí způsobenému životem v utajení a neustálým stěhování z místa na místo se svou matkou. Za těchto okolností tehdy ve věku dvaadvaceti let začala sepisovat své paměti na volné listy papíru poprvé. Při psaní vzpomínala na svá první léta v exilu, kdy jí bylo mezi čtrnácti a patnácti lety. Ve vyprávění často používala přítomný čas. Ten se však

v proudu vzpomínek neustále prolíná s časem minulým a mění se i místo, kde se příběh odehrává – mnohdy zcela nečekaně. Kolísání slovesných časů je poměrně běžným jevem, který jsme se rozhodly ponechat s minimálními úpravami. V úvahu je totiž potřeba vzít rovněž skutečnost, že samotný text originálu je redigován pouze minimálně. Události autorka často líčí tak, jako by se odehrávaly právě v tuto chvíli a ona byla jejich přímou účastnicí, jindy ji naopak sledujeme, jak se na minulost dívá z perspektivy svého pozdějšího života. Ve vzpomínkách se vrací také ke svému šťastnému dětství v Kaunasu.

Po obnovení litevské nezávislosti v roce 1991 byla zavařovací sklenice s původními rukopisy náhodně nalezena na místě, kde ji Grinkevičiūtė kdysi ukryla. Dokumenty byly předány Válečnému muzeu v Kaunasu, kde byly odborně ošetřeny a následně okopírovány. Originál rukopisu z let 1949–1950 je dnes uchován v Národním muzeu ve Vilniusu a samotný text se stal povinnou četbou na litevských školách.

Paměti D. Grinkevičiūtė se staly rovněž podkladem mezinárodního bestselleru americko-litevské prozaičky Ruty Sepetys *V šedých tónech* (Between Shades of Gray, 2011; v češtině vyšlo v nakladatelství CoBoo v překladu Petra Eliáše v roce 2013). Hlavní hrdinka tohoto románu Lina Vilkaitė (v anglickém originále Lina Vilkus) představuje pro čtenáře obeznámené s paměťmi Daliino alter ego.

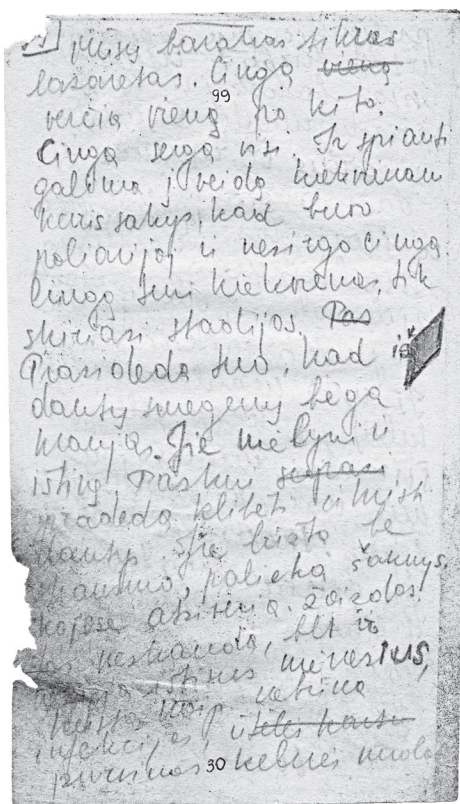
Paměti Dalii Grinkevičiūtė patří k nejzásadnějším a nejotřesnějším svědectvím o zkušenosti sibiřského

vyhnanství, nejen v kontextu Litvy, ale i celého Pobaltí. Vykreslují útrapy, které museli lidé snášet, a vynáší na světlo zapomenuté příběhy bolesti, odhodlání a naděje. Jsou cenným a nepostradatelným příspěvkem k uchování historické paměti.

Tento překlad vychází z vydání knihy *Lietuviai prie Laptėvų jūros* (Litevci u moře Laptěvů), kterou původně publikovalo nakladatelství Svazu litevských spisovatelů

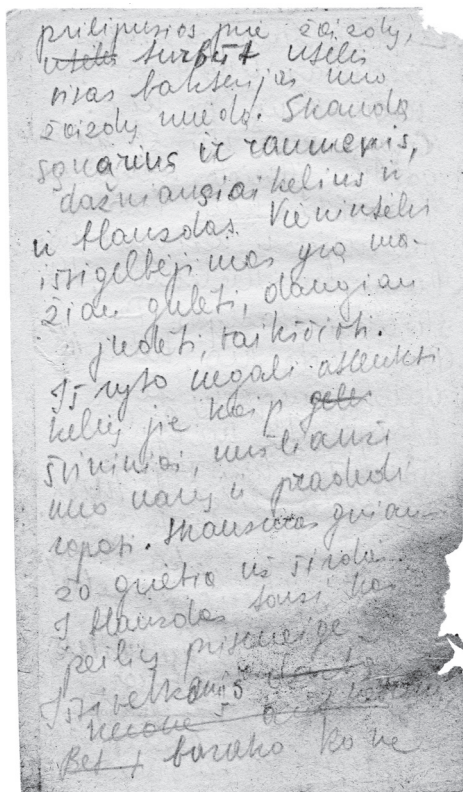
(Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla) v roce 2015. Dílo zahrnuje vzpomínky z let 1949 až 1950 (Vzpomínky), zápisky vzniklé po roce 1974 (Litevci u moře Laptěvů), reflexivní esej V rodné zemi (Gimtojoj žemėj) o autorčině životě po návratu do Litvy a krátkou sbírku miniatur (Miniatiūros).

Překlad těchto textů doprovázelo hned několik záludností. Záměrem bylo zachovat specifické vyznění zápisků, které i přes své tíživé téma

mnoha místech překvapují ironií a sarkasmem – právě tím se odlišuje od většiny děl obdobného zaměření. Další překážku při překladu představovala již zmíněná minimální redakční intervence ze strany litevského nakladatelství, která je však vzhledem k povaze textu plně odůvodnitelná. Záměrem bylo zachovat syrovost a autentičnost svědectví, jež vychází z bezprostředního osobního zážitku. Tento přístup však zároveň přináší řadu překladatelských výzev,

jako je rozkolísanost slovesných časů, náhlé a časté posuny v narativní perspektivě či ojedinělý nesoulad s historickými fakty, který vyplývá z autorčiny subjektivní zkušenosti a vnímání. Je rovněž třeba zohlednit, že autorka není profesionální spisovatelka; výsledný text tak nesleduje literární ambice, ale slouží především jako autentická osobní výpověď a reflexe, určená pro budoucí generace. Původní text může místy působit jako strohý dokumentární

záznam událostí s minimem literárních prvků, což klade na překladatele značné nároky – jak zachovat čtivost a srozumitelnost překladu, aniž by došlo k narušení specifického autorského stylu a výpovědní hodnoty díla. Výsledná podoba překladu tak představuje kompromis mezi požadavkem na jazykovou přístupnost a snahou o maximální věrnost originálu. V překladu je ponecháno původní členění textu, které může působit nepřehledně.

Rovněž litevská jména jsme zanechaly v jejich původní podobě, ženská příjmení nebyla přechylována. Litevský systém příjmení odráží nejen pohlaví, ale také rodinný stav ženy. Zatímco muži mají příjmení v základní podobě, ženská příjmení se odvozují od mužských pomocí specifických přípon. Svobodné ženy, tedy dcery, obvykle nesou příponu *-aitė, -ytė, -utė* nebo *-ūtė*, v závislosti na zakončení mužského příjmení (např. *Kazlauskas – Kazlauskaitė, Totoraitis – Totoraitytė*). Vdané ženy nebo vdovy pak obvykle mají příjmení zakončené příponou *-ienė* (např. *Kazlauskas – Kazlauskienė*). Také křestní jména postav necháváme v původním tvaru (Albertas, Dzikas apod.).

V textu se vyskytuje několik typů poznámek pod čarou. Pokud není výslovně uvedeno jinak, jedná se o autorské poznámky převzaté z původního litevského vydání. České vydání je opatřeno i poznámkami překladatelek a redaktorky překladu, ty mají čtenáři pomoci lépe pochopit kulturní souvislosti a dobové okolnosti popisované v knize. V textu zůstávají rusky psané pasáže ve své transkribované podobě, s českým překladem uvedeným v poznámkách

pod čarou. Tam, kde existují ustálená česká exonyma, jsou použita ta; v ostatních případech zachováváme místní názvy v litevštině nebo jejich transkripci z ruštiny. V knize se vyskytuje několik geografických nepřesností, které jsme se rozhodly záměrně neupravovat a ponechat tak, jak byly uvedeny v originále. Stejný přístup zvolili i překladatelé této knihy do jiných jazyků. Rukopis se na některých místech nepodařilo rozluštit či daná část chybí. Příslušná místa jsou označena následovně <...>.

Tento text dokládá, že deportace v roce 1941 nebyly jen izolovaným aktem násilí, ale součástí cíleného úsilí sovětského režimu zničit národní identity a zastrašit obyvatelstvo. Slouží jako silné svědectví o brutalitě totalitních režimů a odolnosti lidského ducha tváří v tvář dehumanizaci a útlaku. Věříme, že porozumění těmto událostem pomůže lépe pochopit současný postoj nejen Litvy, ale také Lotyšska a Estonska k otázkám svobody, bezpečnosti a vztahům s Ruskem. Kapitola věnovaná návratu z exilu, v níž Grinkevičiūtė s mrazivou přesností líčí každodenní bezpráví a ty nejnižší podoby lidského jednání, slouží jako naléhavá připomínka, že boj za pravdu, důstojnost a spravedlnost nikdy nekončí.

Anna Sedláčková, Inese Pintāne,
v Helsinkách a v Praze 2025

Pranė Grinkevičienė se svými dětmi Juozasem (1924–1984) a Daliou v lázeňském městečku Palanga na břehu Baltského moře, 1929

VZPOMÍNKY

Co to je? Rukou nahmatávám... chladný kus železa. Ležím na zádech... je krásně... sluníčko... stín.

Cítím, že jedna část mého života končí. Tečka. A teď začne ta nová, nejasná, strašlivá. Vedle mě leží 24 lidí. Možná spí? Kdo ví, každý je pohroužen do svých vlastních myšlenek, každý za sebou nechal etapu života, která včera skončila. Každý má rodinu, známé, blízké, milované lidi. Teď se s nimi v myšlenkách loučí. Vagón nečekaně cukne. Z horních lehátek padají věci. Nikdo nespí. Je ticho. Rychle se připravuji, budu se muset rozloučit s Kaunasem. Všichni stojí u oken. Je po všem. Koniec. Ještě jedno cuknutí, a vlak vyjíždí. Jsou vidět věže karmelitánského kostela, ve slunečních paprscích se zlatavě lesknou. Půl páté. Kaunas spí. Železniční souprava o 63 vagónech se pomalu sune, veze 1500 Litevců do neznámých dalek, do neznámého života. Všichni mají v očích slzy. Pláčou i děti, jako by i ony rozuměly, co se děje. Mlčky se upřeně dívají na obrazy města, které mizí, za okny ubíhá krajina. Dívejte se, děti, dívejte, ať vám tento obraz a chvíle nevymizí z paměti. Kolik stovek očí právě teď naposledy vidí své rodné město... „Cítím, že tohle už nikdy nespátřím,“ říká mi maminka. Ta slova se mi jako ostrým nožem vryjí pod kůži. Začíná boj o život, Dalio. Gymnázium, dětství, všechny ty neplechy, vylomeniny, divadlo a kamarádky – to už je minulost. Teď už jsi dospělá. Je ti

přece čtrnáct let. Musíš se postarat o matku, nahradit v této úloze svého otce. Začíná první zkouška v boji o život.

Tunel. Vlak už sviští. Řeka Němen. Městská část Petrašiūnai. Kde je táta? Sbohem. Vilnius. Zůstáváme stát ve stanici. Někdo huláká na známého železničáře, aby o tom, co se děje, řekl jeho matce a pozdravoval ji. Radí mu, aby si s sebou vzal teplé věci. K čemu by mu k čertu byly teplé věci? Porad' mu radši, aby se schoval, aby utekl. Vilnius se vzdaluje. Jeho obyvatelé stojí u kolejí, dívají se na nás, jako kdyby nás vezli na smrt, a křížují se. Poláci jsou holt pobožní. Nebo že by nás opravdu vezli na smrt?

Ale houby, budeme žít, budeme žít navzdory všem hrůzám a pohromám. Budeme žít, my přežijeme, budeme bojovat a vyhrajeme – slyšíte to všichni?

Naujoi Vilnia, nový Vilnius. Stojí tu vlak mužů. Procházím kolem zabeđených vagónů a ptám se na tátu.

Není tu, není, není. Tady jsou jenom ti z Vilniusu – odpovídají mi pokaždé stejně.

Zase nás cpou do vagónů, zamykají nás. Jedeme. Chtěla a mohla jsem na té stanici utéct, v její blízkosti byla hromada klád, za kterou jsem se mohla pohodlně schovat, ale uvědomila jsem si, že mám nemohoucí matku. Cítila jsem se, jako kdyby mi bylo dvacet.

„Hranice, hranice, brzy budou hranice.“ Poslední kilometry litevské země – lesy, stromy, květiny.

Ve dveřích je díra. Pěticentimetrová. Nasávám do sebe vůni litevských polí, abych ji nikdy nezapomněla. V nějakém vagónu někdo začal zpívat zhudebněný text národního

básníka Maironise a celý vlak se přidává. „Jsi krásná, moje drahá domovino...!“

Teď už svištíme běloruskou krajinou. Vida, ani víza jsme k tomu nepotřebovali... Orša, Minsk, Smolensk. Je dusno, horko. Vody nám dávají jen málo.

Jakmile vlak zastaví, všichni spěchají, aby vedle vagónů vyřídili volání přírody. Nikdo se nestydí. Po každém průjezdu vlaku se kocháme krajinou. Na běloruských nádražích potkáváme osobní vlaky, které míří nejčastěji do Litvy. A co? Aspoň brzo bude více místa. Tak ať se vám daří, vy náplavy!

Kirov. Je to jako nějaká přehlídka. Z jedné strany kaunaský transport, z druhé rižský, ze třetí tallinský. Ahoj, Pribaltiko! Navazují se tu různé rozhovory.

Po dvou si chodíme pro oběd, který dostáváme na přiděl. Někde v dálce vidím svou učitelku dějepisu, paní Spūdienē. A najednou – ticho. V rádiu melou páté přes deváté. Válka!!! Válka!!!

Díváme se jeden na druhého. Rychle si odnášíme oběd a noviny do svých vagónů.

Ve vlacích tří hlavních měst zavládne radost. Třeba nás dál nepovezou? Možná nás vrátí? Ale to je nesmysl. Vždyť už jsme za frontou. Jenže najednou zavládne neklid: co se teď vlastně děje v Litvě? Je zpustošená? Co když naši příbuzní zemřeli při bombardování? Jedeme, jedeme, jedeme. Pátý, desátý den. Jídlo jsme nesnědli, dáváme ho místním dětem, které s nataženýma rukama hladovýma očima prosí: „Dejte nám chleba, *ťotěnki*...“ Tuhle muziku slyšíme už od litevských hranic.

Ural. Zdravíme tě, matičko Asie. Unavení, špinaví a bledí spíme jeden na druhém. Ve vzduchu visí jen jedna otázka – kam nás vezou? Mysleli jsme, že na Ural, ale ten už jsme také přejeli. Andriukaitis, bývalý vedoucí, zásobovač, velmi praktický člověk, si suší chléb a je přesvědčený, že si ho od něj koupíme. Jeho obchodní duch ani tady nespí – tu nakupuje, tu prodává, a tu okrádá. „Budete bydlet v zemnicích a sami se z toho oběsíte,“ říká s plnou pusou. Jako kdybychom tam měli žít jen my, a on ne.

Když jsme dostávali přiděl jáhlové kaše, dával si ji jen on a říkal: „Nejezte, nejezte, ale až si na ni jednou vzpomenete, tak si prsty uhryžete.“ Vědra byla plná kaše. Dírou jsme ji vyhazovali ven. Ta podvodnickova slova byla opravdu prorocká – na kaši jsme začali vzpomínat opravdu často, a to velmi brzy.

Patnáctý den, dvacátý. Třeští mi hlava, dochází mi síly. Aha! Už jsme blízko cíle. Na každém nádraží odpojují po třech až pěti vagónech. Otevírají se dveře vagónu: „*Vygružajtes bystrej!*“¹ Tu ruskou větu jsme v různých obměnách slyšeli ještě tolikrát a srdce se nám při ní pokaždé zachvělo. Kam jsme to dorazili, co nás jen čeká?

Jsme na náměstí. Rozdělují nás podle místa původního bydliště. Sedíme vedle svých věcí. Ke každé skupince přichází „apoštolové“ a prohledávají nám je. Leje, hřmí. Matky, které zůstaly s dětmi samy, je zakrývají, všichni jsou zcela promočení.

Po proceduře, která trvala čtyři hodiny, konečně prohlásili: „*Tak vot, vy tut buděť žit' v sveklosovchoze.*“²

1 Padejte ven, rychleji.

2 Tak prosím, tady budete žít v sovchozu na řepu.